

**Χ. Ν. Μπακιρτζή, Η βασιλική του Αγίου Δημητρίου
Θεσσαλονίκης**

Γ. Ι. Θεοχαρίδης

doi: [10.12681/makedonika.652](https://doi.org/10.12681/makedonika.652)

Copyright © 2014, Γ. Ι. Θεοχαρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδης Γ. Ι. (1976). Χ. Ν. Μπακιρτζή, Η βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. *Μακεδονικά*, 16(1), 378–382. <https://doi.org/10.12681/makedonika.652>

Π.χ. λέγεται εἰς τὴν σ. 39: «Ἡ Μεταμόρφωση (πίν. 19, II). Βρίσκεται στὴ δυτικὴ καμάρω». Εἰς τὴν δυτικὴν καμάραν ὁμοῦ εὐρίσκεται καὶ ἡ Βαϊφόρος (σ. 40) καὶ εἰς τὸν αὐτὸν χώρον τοῦ ναοῦ «στὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ ναοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὴ βασιλικοὺς πύλη» εὐρίσκεται καὶ ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (σ. 44). Πῶς λοιπὸν νὰ ἐντοπισθῇ ὁ ἀναγνώστης ἀμέσως, χωρὶς νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπομένων σελίδων, τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Μεταμορφώσεως; Δὲν θὰ ἦτο χρησιμώτερον καὶ πλέον ἀντάξιον ἐνὸς Ὁδηγοῦ, ἂν εἶχεν ἐπαναληφθῇ τὸ Διάγραμμα, τὸ ὅποιον ὑπάρχει εἰς τὴν μελέτην τοῦ Α. Ξυγγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 7, καὶ εἰς τὸ ὅποιον σημειοῦνται δι' ἀριθμῶν εἰς σχέδιον κατόψεως τοῦ ναοῦ αἱ θέσεις τῶν ψηφιδωτῶν; Νομίζομεν ὅτι θὰ ἀπετέλει τοῦτο μεγάλην διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου, ἂν μάλιστα προστεθοῖν εἰς τὸ Διάγραμμα τοῦτο καὶ αἱ θέσεις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ, τὰς ὁποίας δὲν ἐξετάζει ὁ Α. Ξυγγόπουλος εἰς τὴν ἐν λόγῳ μελέτην του, καὶ πιστεύομεν ὅτι θὰ ληφθοῦν ταῦτα ὑπ' ὄψιν εἰς μίαν νέαν ἐκδοσιν τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα λαμπροῦ Ὁδηγοῦ.

Τέλος, ἄς ἐπισημανθῇ καὶ μικρὸν τυπογραφικὸν λάθος, τὸ μόνον ἴσως εἰς τὴν πολὺ προσεκτικὴν ἐκδοσιν τοῦ Ὁδηγοῦ. Εἰς τὴν σ. 39: Ἡ Βάπτιση (πίν. 17, 17), τὸ ὄρθον εἶναι (πίν. 17, 18).

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Χ. Ν. Μπακιρτζῆ, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1972. Σελ. 86. Πίνακες ἀσπρόμαυροι 32, πίνακες ἐγχρωμοὶ VIII. Ὁδηγοὶ Μνημείων Μακεδονίας, ἀριθ. 4. Ἐπόπτης ἐκδόσεως Στ. Πελεκανίδης. (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθ. ἐκδόσεως 134).

Ὁ διὰ τὸν μέσον ἀναγνώστην, καὶ οὐχὶ βεβαίως διὰ τὸν εἰδικὸν ἐπιστήμονα, προοριζόμενος Ὁδηγὸς αὐτὸς δίδει πλήρη, σαφῆ καὶ ἐν τῇ συντομίᾳ του ζωηρὰν περιγραφὴν ὄλων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μερῶν καὶ ὅλης τῆς μαρμαρίνης, μωσαϊκῆς καὶ ζωγραφικῆς διακοσμώσεως τῆς περιφημοῦ βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν πινάκων ὅχι μόνον ὁ νοῦς τοῦ ἀναγνώστου βλέπει τὸ μνημεῖον, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ του αἰσθάνεται κάτι ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν κατασκευτικὴν ἀτμόσφαιράν του.

Μετὰ μίαν Εἰσαγωγὴν (σ. 9-20), εἰς τὴν ὁποίαν περιγράφονται ἡ τοπογραφία τοῦ ναοῦ καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου, ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς βασιλικῆς, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι τῆς σημερινῆς ἀναστηλώσεώς της μετὰ τὴν καταστροφὴν της ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς (σ. 21-32), τῆς Μαρμαρίνης Διακοσμώσεώς του (σ. 33-43), τῶν Ψηφιδωτῶν του (σ. 44-59), τῶν Τοιχογραφιῶν του (σ. 60-64) καὶ ἔπειτα ἡ περιγραφή τῆς Κρύπτης (σ. 65-72) καὶ τοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου (σ. 73-79).

Αἱ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ κάμωμεν ἐνταῦθα, δὲν ἔχουν τὴν πρόθεσιν νὰ μειώσουν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον τὴν πρακτικὴν ἀξίαν τοῦ Ὁδηγοῦ, ἀλλὰ νὰ συμβάλουν εἰς τὴν ἀριωτέραν ἐμφάνισιν μιᾶς τυχόν νεωτέρας ἐκδόσεώς του. Εἶναι δὲ αἱ παρατηρήσεις αὗται τριῶν εἰδῶν: I. Διορθώσεις τυχόν ἀδυναμιῶν ὀρισμένων σημείων τοῦ κειμένου. II. Ἱστορικαὶ παρατηρήσεις. III. Συμπληρώσεις Βιβλιογραφίας.

I. Ὁ συγγραφεὺς δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του, ἰδίως κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν Ψηφιδωτῶν τοῦ ναοῦ, τὴν εἰδικὴν μονογραφίαν τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1969, τὴν ἐκδοθεῖσαν, ὑπ' ἀριθ. ἐκδόσεως 108 ἐπιμελείᾳ Χ. Ι. Μακαρόνα, εἰς τὴν ὁμοίως μορφῆς σει-

ρὰν ἐκδόσεων τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, καὶ ἐπιτρέπει, ὡς ἀμέσως θὰ ἴδωμεν, ἐνοχλητικὰς διὰ τὸν ἀναγνώστην διαφορὰς ἐπὶ ὀρισμένων σημείων κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ αὐτοῦ πράγματος εἰς δύο σειρὰς ὁμοίων Ὁδηγῶν καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ σημειοῦνται αἱ διαφοραὶ αὐταὶ ὡς νεώτεροι διορθώσεις τυχόν ἐσφαλμένων παλαιότερων γνωμῶν. Ἰδοῦ μερικὰ παραδείγματα ὑπὸ μορφήν συγκριτικῶν πινάκων:

Χ. Μπακιρτζής

Σ. 14: Ὁ μικρὸς «οἰκίσκος» ἐκτίσθη μετὰ τὸ 313 (διάταγμα περὶ ἀνεξιθρησκείας). (Μετὰ τὸ λεγόμενον δηλαδὴ Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου).

Σ. 14: «Στὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. ὁ Λεόντιος, ἑπαρχὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ... ἔκτισε μεγάλη βασιλική...»

(Ἐπαρχὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιος εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος δὲν μαρτυρεῖται. Μαρτυρεῖται διὰ τὰ ἔτη 412 καὶ 413 εἰς τὸν Cod. Theod. VIII, 4, 32 καὶ XII, 1, 177. Μαρτυρεῖται καὶ διὰ τὸ ἔτος 510 εἰς Joh. Lyd., de Magistr., 3, 17 - Cod. Just. 7, 39. 6-Marcell. com. S.a. 510 καὶ Cod. Just. I, 17. 2. 9. Ὑπάρχει βεβαίως χάσμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐπάρχων τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τοῦ 423-565, ἀλλ' ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου θεωρεῖται ὅτι ἐκτίσθη δι' ἄλλους λόγους περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος).

Σ. 46: «...τὶ ἄλλο ἀπὸ τὸ κιβώριο ποῦ περιεῖχε τὴ λάρνακα τοῦ ἁγίου Δημητρίου ...εἰκονίζει τὸ μαρμάρινον οἰκοδόμημα ποῦ ὑπάρχει στὸ ψηφιδωτὸ (Προσφορὰ παιδίων στὸν ἅγιο Δημήτριον, πίν. 20).

Σ. 57: (Ὁ Ἅγιος Δημήτριος μὲ τέσσαρις κληρικούς, πίν. 27) «...συμμετρικὴ τοποθέτηση τῶν μορφῶν ἐμπρὸς σὲ ἐπάλληξις τῶν τοιχῶν τῆς πόλεως...».

Σ. 59: (Ἡ Παναγία καὶ ὁ ἅγιος Θεόδωρος, πίν. 29) «Τὸ ψηφιδωτὸ χρονολογεῖται στὸν 9 αἰ. παρ' ὅλη τὴ φαινομενικὴ διαφορὰ τῶν δύο μορφῶν».

Ἐπὶ πλεόν ἡμπορεῖ νὰ παρατηρηθῇ καὶ τὸ ἐξῆς: Εἰς τὴν σ. 51 γίνεται λόγος περὶ τοῦ ΝΔ πεσοῦ καὶ εἰς τὴν σ. 57 περὶ τοῦ ΒΔ πεσοῦ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Τὸ Ἱερὸν Βῆμα ὁμοῦ δὲν ἔχει τέσσαρας πεσοῦς, ἀλλὰ δύο ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, τὸν βόρειον καὶ τὸν νότιον πεσοῦν. Ὁ περιγραφικὸς ὁρος ΝΔ καὶ ΒΔ πεσοῦς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι παραπλανητικὸς

Α. Ξυγγόπουλος

Σ. 5: Ἀνηγέρθη μικρὸς οἰκίσκος «μετὰ τὸ ἔτος 324, ὅταν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἀνεκήρυξε τὸν Χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους».

Σ. 6: «Παλαιότερα ἐπίστευον ὅτι ἡ Ἱδρυσις τοῦ ναοῦ ἐγίνε κατὰ τὸ 412-413, ὁπότε ἀναφέρεται εἰς Λεόντιος Ἐπαρχὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Σήμερον...θεωρεῖται πολὺ πιθανώτερον ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐκτίσθη περὶ τὰ μέσα ἢ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος».

Σ. 14: «...τὸ μικρὸν οἰκοδόμημα, ποῦ πλαισιώνει τὸν Ἅγιον, εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ψηφιδωτὸν, εἰκονίζει ὄχι τὸ Κιβώριον, ἀλλὰ τὸ πολυτελὲς προσκυνητήριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο ἡ λατρευτικὴ εἰκὼν τοῦ Μάρτυρος».

Σ. 17: «Πάντως ὁ τετράγωνος λευκὸς φωνιστέφανος, ποῦ περιβάλλει τὴν κεφαλὴν τῶν, δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ θνητῶν εὐρισκομένων ἐν τῇ ζωῇ, ὅταν ἐγίνε τὸ ψηφιδωτὸν, καὶ ὄχι περὶ ἁγιασθέντων προσώπων».(.).

Σ. 27/8: «Τὸ ψηφιδωτὸν λοιπὸν τοῦτο εἶναι σύγχρονον περίπου πρὸς τὰ ἄλλα, ἀνήκει δηλαδὴ εἰς τὸν 7ον αἰῶνα».

διὰ τὴν ἐντόπισιν τῆς θέσεως τῶν ψηφιδωτῶν εἰς τοὺς πεσσοὺς τούτους ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου.

II. Εἰς τὴν σ. 14 λέγει ὁ συγγραφεὺς: «Τὸ 629-634 κήκε ἀπὸ πυρκαϊᾶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Λεοντίου. Μὲ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰωάννη καὶ τὴ συμβολὴ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ξένων κτίσθηκε ἄλλη βασιλικὴ ἐπάνω στὰ θεμέλια...». Εἰς τὰ Θαύματα ὁμοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Βιβλ. Β', κεφ. 3, M i g n e, P. Gr. 116, στήλ. 1345-1349, ἀναφέρομαι κατὰ σειράν ἀφηγήσεως α) ὁ θάνατος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰωάννου καὶ ὁ ἕνα μῆνα μετὰ τὸν θάνατόν του γενόμενος σεισμός τῆς πόλεως, β) ἡ ματαία προσπάθεια τῶν πλησιοχώρων Σλάβων νὰ καταλάβουν καὶ νὰ λεηλατήσουν τὴν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ πληγείσαν πόλιν καὶ γ) ἡ ἀνεξήγητος πυρκαϊᾶ τοῦ ναοῦ καὶ ἡ μετέπειτα ἀνακαινισίς του. Ρητῶς λέγεται ὅτι ὁ σεισμός ἔλαβε χώραν ἕνα μῆνα μετὰ τὸν θάνατόν τοῦ Ἰωάννου: P. Gr. 116, στήλ. 1348: «τάχα που μὴνός ἐνός πρὸς Θεὸν μετὰ αὐτὸν ἀποδημήσαι ὄσιον ἡμῶν πατέρα (τὸν Ἰωάννην) καὶ εἶθ' οὕτω καταλαβεῖν τὴν... πόλιν τὴν τῶν... σεισμῶν... ὄργην». Εἰς τὴν συνέχειαν μόνον τῆς ἀφηγήσεως ἀναφέρεται πυρκαϊᾶ τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία, χωρὶς νὰ ἐξηγητῆται πῶς ἐξεράγη, κατέκαυσε τὸν ναόν. Διὰ τῆς βοήθειας ὁμοῦ τοῦ Ἁγίου ὁ ναὸς του ἦδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀνωτόμου συγγραφέως τοῦ Β' Βιβλίου τῶν Θαυμάτων ἔχει ἐπανακτισθῆ: P. Gr. 116, στήλ. 1348: «... καὶ διὰ τῆς τοῦ ἀθλοφόρου σπουδῆς τε καὶ συνάσεως, ὡς ὄρατε καὶ νῦν, ὁ ὑπερκαλλῆς οὗτος οἶκος ἀνερῶθη». Καὶ ἡ πυρκαϊᾶ λοιπὸν καὶ ἡ ἀνακαινισίς τοῦ ναοῦ ἔλαβον χώραν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου καὶ ὄχι, ὡς λέγει ὁ σ., μετὰ τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ. *Ἄλλωστε καὶ ὁ F. B a r i s i é, Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori (=Τὰ Θαύματα Δημητρίου τοῦ Θεσσαλονικέως ὡς ἱστορικὴ πηγὴ). Belgrad 1953. (Vizant. Institut, 2). Ἑλληνικὴ μετάφρασις-περίληψις ὑπὸ I. T a p n a v i ὀ η, Θεσσαλονικὴ 1967, σ. 31-32. (*Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τμῆμα Σλαβικόν. Περίληψις-Μετάφρασις, Νο 35) καὶ ὁ P. L e m e r l e, La composition et la chronologie des deux premiers livres des miracula S. Demetrii. BZ 46 (1953), σ. 356, τοποθετοῦν τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸ κείμενον ἠκολούθησεν ἡ πυρκαϊᾶ, περὶ τὸ 620 ἢ 630. Ὁ B a r i s i é τοποθετεῖ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 31-32, τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, τὸν ἀκολούθησαντα σεισμόν καὶ τὴν προσπάθειαν τῶν Σλάβων νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν περὶ τὸ 630, τὴν πυρκαϊάν τοῦ ναοῦ μερικὰ ἔτη ἀργότερον, περὶ τὸ 635, καὶ τὴν ἀνακαινισιν τοῦ ναοῦ τὸ βραδύτερον μετὰ δύο ἔτη, ἤτοι μετὰ 640-650.

Εἰς τὴν σ. 53 ὁ συγγραφεὺς, δίδων τὴν νεοελληνικὴν μετάφρασιν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ, τοῦ λεγομένου τῶν Ἰδρυτῶν, «Κτίστας θεωρεῖς τοῦ πανενδόξου δόμου κτλ.», μεταφράζει: «Τοὺς ἰδρυτὲς βλέπεις τοῦ πανενδόξου ναοῦ κτλ.». Ἐὰν τὸ «Κτίσταν» πρέπει, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξηγήσεως, νὰ μεταφρασθῆ «Ἰδρυταί», τότε πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τοῦ ναοῦ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Ὁ συγγραφεὺς ὁμοῦ ἐπιφέρει: «Ἀναφέρεται πιθανῶς στὴν τρίτη πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Σλάβους στὶς ἀρχὲς τοῦ 7 αἰ.» καὶ ὑποδεικνύει οὕτως ἐμμέσως ὅτι πρόκειται περὶ τῶν «Ἀνακαινιστῶν» τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 7ου αἰῶνος. Ἀφήνεται ὁμοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἀναγνώστης νὰ μαντεύσῃ σχεδὸν τοῦτο μόνος. Ποῖα ὁμοῦ εἶναι τότε αἱ μετὰ τοῦ Ἁγίου εἰκονιζόμεναι εἰς τὸ ψηφιδωτὸν μορφαί;

Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, εἰς τὴν σ. 49, τὴν φυλασσομένην σήμερον εἰς τὴν Κρύπτην ἐπιγραφὴν, «Ἐπὶ χρόνον Λέοντος ἡβῶντα βλέπεις /καυθέντα τὸ πρὶν τὸν ναόν Δημητρίου», ἡ ὁποία εὐρίσκειτο ἄλλοτε εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βορείας μικρᾶς κιοανοστοιχίας καὶ ἡ ὁποία ἐγένετο προφανῶς κατὰ τὴν ἀνακαινισιν τοῦ ναοῦ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 7ου αἰῶνος (καυθέντα τὸ πρὶν). Δὲν ἀναφέρει βεβαίως, ὡς μὴ σωζόμενα σήμερον καὶ μὴ ἔχοντα θέσιν εἰς Ὁδηγόν, ἀλλὰ γνωστά μόνον ἐκ φωτογραφιῶν, τὰ ὑπεράνω τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς εὐρίσκόμενα ἄλλοτε τρία ψηφιδωτὰ Ἐγκόλπια, τὰ παριστάνοντα τὸν Ἅγιον μετὰξὺ ἑξὲ πο-

λιτικού ἄρχοντος καὶ ἐνὸς ἱεράρχου. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἡ μορφή τοῦ ἱεράρχου εἰς τὸ ψηφιδωτὸν Ἐγκόλιον εἶναι ἐντελῶς ὁμοία μετὰ τὴν μορφήν τοῦ ἱεράρχου εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῶν Ἰδρυτῶν, ἀμφότερα τὰ ψηφιδωτὰ πρέπει νὰ ἐγένοντο μετὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 7ου αἰῶνος, ὁπότε ἡ ὁμοία εἰς ἀμφότερα τὰ ψηφιδωτὰ μορφή τοῦ ἱεράρχου πρέπει νὰ παριστάνῃ ἕνα ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς ἀποθανόντος ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου, τὸν Πλωτῖνον ἢ τὸν Παῦλον δηλονότι, καὶ ὁ πολιτικός ἄρχων τοῦ ψηφιδωτοῦ τῶν Ἰδρυτῶν πρέπει νὰ εἶναι ὁ πολιτικός ἄρχων τοῦ Ἐγκολπίου, ὁ ἐπαρχος Λέων δηλονότι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ὁποίου ἀνεκαινίσθη ὁ καεῖς ναὸς συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τὸ ψηφιδωτὸν Ἐγκόλιον τοῦ ἐπιγραφῆν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ὑπαινιγμὸν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ τῶν Ἰδρυτῶν, *«ἀββαρον κλύδωνα βαββίων στόλων μετατρέποντος καὶ πόλιν λυτρομένον»*, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν τρίτην πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σλάβων τοῦ Χάτζωνος, τῆς μόνης ἄλλωστε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ θαλάσσης, ὑπαινιγμὸν εἰς γεγονότα λαβόντα χώραν περὶ τὸ 616 καὶ εὐρισκόμενον εἰς ἐπιγραφὴν γενομένην περὶ τὸ 640, τοῦτο ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι τὰ μὲν γεγονότα (ἐπιθεσις-πυρκαϊά-ἀνακαινίσις) ἔλαβον χώραν ὅλα ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γενεᾶς, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲ τῶν «Ἀνακαινιστῶν» ἔπρεπε νὰ τιμηθῇ καὶ νὰ ὑμνηθῇ ὁ Ἅγιος καὶ μετὰ τὴν εὐγνώμονα ἀνάμνησιν τοῦ τελευταίου σωτηρίου διὰ τὴν πόλιν θαύματός του.

Ἐποτιθεμένων πάντων τούτων γνωστῶν εἰς τὸν συγγραφέα, θὰ ἤμπορουσε οὗτος νὰ πληροφορήσῃ τὸν ἀναγνώστην περὶ τῆς πιθανῆς ταυτότητος τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ Ἁγίου μορφῶν τοῦ ψηφιδωτοῦ τῶν λεγομένων Ἰδρυτῶν (πράγματι Ἀνακαινιστῶν), χωρὶς νὰ ὑποχρεοῦται βεβαίως νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἕνα Ὀδηγὸν τὸν τρόπον τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ταυτότητος ταύτης.

III. Εἰς τὴν σ. 9 τῆς Εἰσαγωγῆς γίνεται λόγος διὰ τὸ τμήμα τῆς νοτίας στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ σωζόμενον ἐπὶ τόπου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ὀνομαζόμενον ὑπὸ τῶν ἐντοπίων *Las Incantadas* (Μαγεμένεες) ἢ Εἰδῶλα. Νομίζομεν ὅτι εἰς τὴν βιβλιογραφίαν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρεται ἡ μοναδικὴ ὑπάρχουσα μελέτη τοῦ L. G u e r i n i, *Las Incantadas di Salanico*. *Archeol. Classica* 13 (1961), σ. 40 κέ.

Εἰς τὴν σ. 12 τῆς Εἰσαγωγῆς (Τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου) δὲν θίγονται, ὀρθῶς, τὰ προβλήματα τῆς Ἐπιστήμης περὶ τῶν ἄρχων τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἀφοῦ ὁμοῦ εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν ἀναγράφεται ὁ πανηγυρικός Λόγος τοῦ Σ τ. Π ε λ ε κ α ν ἰ δ η, Γραπτὴ παράδοσις καὶ εἰκαστικὴ τέχνη γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1970, ὅπου θίγονται τὰ προβλήματα ταῦτα, νομίζομεν ὅτι μία νέα ἐκδοσις τοῦ Ὀδηγοῦ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀγνοήσῃ εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν τῆς τὴν νεωτέραν μελέτην τοῦ M. V i c k e r s, *Sirmium or Thessaloniki: A critical examination of the St. Demetrius legend*, BZ (1974), σ. 338-350, καὶ τὰς τυχόν ἐν τῷ μεταξύ δημοσιευθείσας ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας αὐτὴ ἀσφαλῶς θὰ ἐχειρή.

Ἐπίσης εἰς μίαν νέαν ἐκδοσιν τοῦ Ὀδηγοῦ δὲν θὰ πρέπη νὰ ἀγνοηθοῦν: α) Διὰ τὸν τάφον τοῦ Λουκά Σπαντοῦνη (σ. 43) ἡ μονογραφία τοῦ Χ. Μ π ο ῦ ρ α, Τὸ ἐπιτύμβιον τοῦ Λουκά Σπαντοῦνη στῆ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς. Τμήμα Ἀρχιτεκτονικῆς, τόμ. ΣΤ'. Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 1-52 (τοῦ Ἀνατ.). β) Διὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ πίνακος καὶ τὰ παριστανόμενα εἰς αὐτὸν (σ. 61/2) ἡ μελέτη τοῦ Γ. Ι. Θ ε ο χ α ρ ἰ δ ο υ, Ἡ Ἁγία Ἐκκλησία ἡ ἐν τῷ Σταδίῳ(;)· Μελετήματα στῆ Μνήμη Βασιλείου Λαοῦρδα. *Essays in memory of Basil Laourdas*. Θεσσαλονίκη 1975, σ. 203-239.

Τέλος, ἔπρεπε, νομίζομεν, νὰ εἶχε ληφθῇ ὑπ' ὄψιν διὰ τοὺς χορηγοὺς τῆς τοιχογραφήσεως τοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, τὸν πρωτοστράτορα Μιχαὴλ καὶ τὴν

συμβίαν αὐτοῦ Μαρίαν (σ. 75/6), ἡ ἐργασία τοῦ Γ. Ι. Θεοχαρίδου, Μιχαὴλ Δούκας Γλαβᾶς Ταρχανειώτης. (Προσωπογραφικά). Θεσσαλονίκη 1956. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. Ζ' (Μνημόσυνον Χαριτώνος Χ. Χαριτωνίδου). Θεσσαλονίκη 1956, σ. 183-206, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἔμποροῦσαν νὰ λεχθοῦν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως περισσότερα περὶ τοῦ ποῖος ἤτο ὁ πρωτοστράτωρ Μιχαὴλ καὶ ποία ἡ συμβία του Μαρία καὶ ὄχι μόνον τὰ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφερόμενα ὀνόματά των, τὰ μὴ ἔχοντα χρεῖαν Ὁδηγοῦ.

Νομίζομεν ὅτι τὰ ἀνωτέρω δὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τοῦ καλογραμμένου Ὁδηγοῦ, ἀλλὰ θὰ συμβάλουν, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν εἰς μίαν νέαν ἐκδοσίν του, εἰς κάποιαν βελτίωσίν του.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Μελετήματα στὴ Μνήμη Βασιλείου Λαοῦρδα. Θεσσαλονίκη 1975. (Essays in memory of Basil Laourdas. Thessaloniki 1975). Σελ. 645. Ἐκδοσις ὑπὸ Λουίζας Β. Λαοῦρδα. Ἐκτύπωσις ὑπὸ Ε. Σφακιανᾶκη καὶ Υἱῶν, Θεσσαλονίκη. Πόλης ὑπὸ «Γρηγόρη», Σόλωνος 73, Ἀθήναι 143.

Ὁ ὑπὸ παρουσίαν ὀγκώδης τόμος τῶν 645 σελίδων, ὁ ἀφιερωμένος εἰς τὴν Μνήμην τοῦ Βασιλείου Λαοῦρδα (Μάρτιος 1912-Μάρτιος 1971), τοῦ, ἀποθανόντος προῶρος, πολυπύρου νεοελληνος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ πρώτου δημιουργικοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν συναπετέλεσθη ἀπὸ τὰς σπονδᾶς πνευματικῆς ἐργασίας ἐλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι ἐγνώρισαν αὐτὸν, ἐξετίμησαν αὐτὸν καὶ συνειργάσθησαν μετ' αὐτοῦ, καὶ περιέχει ὕλην καλύπτουσαν φιλολογικούς καὶ ἱστορικούς χρονικούς τομεῖς τόσον εὐρεῖς καὶ τόσον διαφόρους, ὅσον εὐρέα καὶ ὅσον διάφορα ἦσαν τὰ ἐπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντα ἐκείνου.

Μετὰ μίαν σύντομον (σ. 1) χρονολογικὴν ἀναγραφὴν τοῦ βίου καὶ τῆς σταδιοδρομίας του καὶ μετὰ μίαν μακρὰν (σ. 3-28) καὶ κοπιωδῶς καταρτισθεῖσαν ἀναγραφὴν τῶν 405 δημοσιευμάτων του (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν διαφόρων βιβλιοκρισιῶν του) ὑπὸ Ι. Α. Παπίγκη, τέσσαρες Ἕλληνες καὶ τρεῖς ξένοι, ἄνθρωποι τῆς Ἐπιστήμης καὶ τοῦ Πνεύματος, οἱ μὲν εἰς ἑλληνικὴν, οἱ δὲ εἰς ἀγγλικὴν γλώσσαν, παρουσιάζουν τὸν Βασίλειον Λαοῦρδα, ὅπως τὸν ἐγνώρισαν, καὶ ἀνακαλοῦν, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τὸν ἀναγνώστην τὸ πνεῦμα του, διὰ νὰ γνωρίσῃ οὗτος τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν λόγιον. Οὕτως:

1) Ὁ Π. Πρεβελάκης, Μνημόσυνο στὸ Βασίλειο Λαοῦρδα (σ. 3-28), ἀναπολεῖ τοὺς κοινούς πνευματικούς των ἀγῶνας εἰς τὰς Ἀθήνας ὀλίγον πρὶν καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκρηξίν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου καὶ μέχρι τῆς μεταβάσεως τοῦ Β. Λαοῦρδα εἰς τὴν Κρήτην (1946/7) καὶ κατόπιν εἰς τὸ Ἐξωτερικόν (1947/8).

2) Ὁ Π. Κανελλόπουλος, Ὁ μαθητῆς μου καὶ ὁ γενναῖος Ἕλληνας, εἰς βραχὺ σημείωμα (σ. 45-48, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ Περιεχόμενα, σ. VII), ἀφηγεῖται τὰς ἀναμνήσεις τοῦ διδασκάλου ἀπὸ τὸν μαθητὴν του καὶ ἀπὸ τὸν κατόπιν πολιτικὸν ὁπαδὸν του καὶ ἀγωνιστὴν κατὰ τοὺς δυσκόλους χρόνους τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς.

3) Ὁ Μ. Γ. Παράμας, Κρητικὸς ἐπιτάφιος (σ. 49-54), διηγεῖται τὴν πρώτην γνωριμίαν των, τὴν πνευματικὴν δραστηριότητα τοῦ Β. Λαοῦρδα ὡς μέλους τοῦ «Κρητολογικοῦ Θιάσου» καὶ συνεργάτου τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Κρήτην τὸ 1946-47, ὡς καὶ χαριτωμένα ἐπεισόδια ἀπὸ κοινὴν ἐκδρομὴν φίλων εἰς τὸ ὄροπέδιον τοῦ Λασιθίου.

4) Ὁ Κ. Λασσιθιωτάκης, Τὸ πάθος τοῦ Ἰδανισμοῦ (σ. 55-73), προσπαθεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πνευματικὴν πορείαν τοῦ Β. Λαοῦρδα διὰ μέσου τῆς πνευματικῆς πα-